

СЕКЦІЯ 6 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК [330.837:336.13]:330.34(477)

Петрова Т.С.

аспірант кафедри фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті запропоновано основні підходи до трактування економічної сутності фінансової системи, приділено увагу структурному підходу та його інституційній складовій. Визначено основні елементи інституційного забезпечення фінансової системи. Проаналізовано сучасний стан та обґрунтовано необхідність модернізації фінансових інститутів в Україні.

Ключові слова: фінансова система, інституційна складова, інституційне забезпечення, фінансові інститути.

Петрова Т.С. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье предложены основные подходы к трактовке экономической сущности финансовой системы, уделено внимание структурному подходу и его институциональной составляющей. Определены основные элементы институционального обеспечения финансовой системы. Проанализировано современное состояние и обоснована необходимость модернизации финансовых институтов в Украине.

Ключевые слова: финансовая система, институциональная составляющая, институциональное обеспечение, финансовые институты.

Petrova T.S. THE UKRAINIAN FINANCIAL SYSTEMS INSTITUTIONAL COMPONENT AS A TOOL FOR ECONOMIC DEVELOPMENT

The article proposed the main approaches to the interpretation of the economic substance of the financial system, attention is paid to the structural approach and its institutional component. It shows the basic elements of institutional support for the financial system. It analyzed modern state and the necessity modernization of Ukrainian financial institutions.

Keywords: financial system, the institutional component, institutional support, financial institutions.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційних перетворень особливої актуальності набуває економічна стабільність країни, важливим інструментом впливу якої є функціонування фінансової системи. Визначальну роль в ефективному функціонуванні та розвитку фінансової системи як інструменту економічного розвитку країни відіграє її інституційна складова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених з питань сутності, розвитку та функціонування фінансової системи можна назвати праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж.М. Кейнса, П. Кругмана, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, С. Фішера, М. Фрідмана, Дж. Хікса. Питанням фінансового регулювання економічного розвитку присвячено праці вітчизняних вчених: О. Василика, І. Запатріної, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, В. Опаріна, М. Савлука, В. Федосова, І. Чугунова, І. Школьник, С. Юрія та ін.

Разом з тим на сучасному етапі розвитку фінансової науки існує необхідність узагальнення підходів до визначення поняття фінансової системи та її інституційної складової з метою вдосконалення структури фінансової системи як інструмента економічного розвитку.

Мета статті полягає у систематизації підходів до визначення сутності фінансової системи та дослідженні інституційної складової фінансової системи.

На основі вказаної мети вирішуються наступні завдання: узагальнення підходів до визначення поняття фінансової системи, з'ясування ролі інституційної складової фінансової системи у економічному

розвитку суспільства, визначення шляхів модернізації фінансових інститутів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дієвим інструментом економічного розвитку країни є фінансова система, сутність якої полягає у забезпеченні діяльності та функціонування економіки країни як у цілому, так і в окремих її проявах. Ефективна фінансова система підтримує баланс, який забезпечує динамічний розвиток усіх сфер та ланок господарства країни, а також підтримує виконання соціального захисту на необхідному рівні через діяльність певних інститутів.

На сьогоднішній день у фінансовій науці існує низка підходів до трактування визначення «фінансова система» (табл. 1).

Розглядаючи сутність фінансової системи за економічним підходом, важливо зазначити, що в основі визначення є «фінансова система як сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер і ланок фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи обміну, розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту», проте доповнюється відповідною системою фінансових органів та інститутів [1, с. 25]. Найвну присутність державного управління бачимо у визначеннях: «фінансова система як сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та правове забезпечення» [2, с. 21], «сукупність фінансових відносин, що відображають форми та методи розподілу та перерозподілу валово-

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «фінансова система»

Підхід	Зміст	Представники
Економічний	Сукупність економічних відносин між інституційними секторами економіки	М.В. Грідчина, В.В. Венгер [1], О. Романенко [2], М. Романовський, Б. Карпінський [3], С. Лушин, В. Слепов, Г.Б. Поляк
Структурний	Сукупність складових компонентів економічного середовища	О. Василик [11], А. Дадашев, Д.М. Дмитренко, Л.О. Миргородська [4], Д. Чернік, В. Федосов, С. Юрій [12]
Ринковий	Сукупність економічних відносин і інститутів на фінансовому ринку	О. Гладчук, О.П. Шитко [5], З. Боді, Р. Мертон [8], нормативно-правове забезпечення [9]

вого внутрішнього продукту» [3, с. 30] – доцільно при розгляді внутрішньої будови фінансової системи.

Проте визначення фінансової системи через поняття сфер фінансових відносин, яке не є аналітичним поняттям першого порядку, потребує уточнень. Фінансова система дійсно включає відносини – фінансові, боргові, податкові та у сфері корпоративних прав, проте її основа – не відносини, а заощадження інституційних одиниць, які є взаємопов'язаними між собою фінансовими відносинами, а системоутворюючими елементами є не сфери фінансових відносин, а інституційні сектори економіки.

Структурний підхід до вивчення фінансової системи є досить поширеним серед вчених, причому до компонентів, окрім фінансових установ, включаються ще й інструменти та механізми, які створюють необхідні умови для перебігу фінансових процесів [4, с. 8] на внутрішньому та зовнішньому ринках. За цим підходом вже більше враховуються міждержавний та глобальний рівні при визначенні особливостей функціонування фінансової системи.

За *ринковим* підходом під фінансовою системою розуміється система економічних відносин і інститутів, пов'язаних процесом перерозподілу грошових накопичень між кредиторами і позичальниками у макроекономічному значенні цих термінів, тобто між економічними суб'єктами, у яких виникають вільні грошові кошти, і економічними суб'єктами, які відчувають потребу в грошових коштах. Так, О.П. Шитко розглядає фінансову систему як «сукупність фінансових інститутів і ринків, що оперують різними фінансовими інструментами, за допомогою яких відбувається передача грошей, кредитування та заповнення грошових коштів» [5, с. 66].

Західні вчені виділяють два концептуальних підходи до розуміння сутності фінансової системи в залежності від того, що є відправною точкою чи концептуальною основою фінансових відносин. За одним з них основою фінансової системи є діяльність фінансових інститутів, за другим – фінансові відносини нефінансових корпорацій та домогосподарств. Але, як правило, у більшості випадків фінансова система у західній літературі розуміється у вузькому значенні, тобто як сукупність фінансових інститутів (ринки і посередники), через які домашні господарства, корпорації та уряд отримують заощадження їх діяльності та інвестують свої заощадження [6, с. 44]. Саме в цьому значенні використовується термін *financial system* в англомовній літературі. Наприклад, такий авторитетний дослідник, як Р. Голдсміт визначає фінансову систему (використовуючи термін *financial structure*) як сукупність фінансових інструментів, ринків та інститутів [7, с. 86].

Як система фінансових посередників відображена побудова фінансової системи у публікаціях З. Боді, Р. Мертона, де фінансова система включає ринки, посередники, фірми та інші інститути, які надають фінансові послуги, за допомогою яких домогосподарства, приватні компанії і урядові

організації реалізують прийняті ними фінансові рішення [8, с. 25].

У нормативно-правовому забезпеченні України замість поняття «фінансова система» можемо спостерігати визначення «фінансовий сектор», наприклад, у «Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року», головною метою якої є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС. Термін «сектор» за тлумачним словником означає частину народного господарства, що має певні соціальні і економічні риси, а «система» – структура, що становить єдність закономірно розміщених і функціонуючих частин, тобто, поняття більш ширше. Це можна пояснити тим що всі операції проводяться безпосередньо на фінансовому ринку інститутами із залученням фінансових посередників, а вже похідні реакції впливають на стан фінансової системи. Так, згідно з «Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року», заплановані реформи у банківському секторі, секторі небанківських фінансових установ, на фондовому ринку, ринку капіталів тощо [9], свідчать про ринковий підхід до фінансової системи.

Більш детально варто розглянути фінансову систему за структурним підходом, де за основу взято систему складових, на визначенні яких часто і ґрунтується трактування поняття «фінансова система». Економічна енциклопедія під редакцією С.В. Мочерного визначає систему як «комплекс елементів та їхніх властивостей, взаємодія між якими зумовлює появу якісно нової цілісності» [10, с. 34], тож варто приділити особливу увагу до елементів побудови фінансової системи.

Вивчаючи підходи до побудови фінансової системи, вчені виокремлюють: 1) ланки, 2) сфери, 3) сукупність ланок і сфер фінансової системи, 4) функціональний підхід та 5) сукупність фінансових інститутів, тобто інституційний підхід. Часто зустрічається синтез декількох підходів для більш повного розкриття сутності дефініції.

Розглядаючи визначення фінансової системи за інституційним підходом, наприклад, «як сукупність окремих її ланок, що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів, які зосереджені в розпорядженні держави, нефінансового сектору економіки, певних фінансових інституцій, домогосподарств для фінансового забезпечення економічних і соціальних потреб суспільства в цілому, окремих верств населення, господарських структур, окремих громадян» [11, с. 22], варто зазначити, що ефективне функціонування кожної складової дійсно матиме позитивний вплив на економічний розвиток, проте для підвищення результату їх слід враховувати системно.

Визначення фінансової системи з точки зору внутрішнього змісту передбачає врахування специфіки

складових фінансової системи у процесі організації обігу фінансових ресурсів та, окрім нормативно-правової бази, наявності також системи органів управління, які визначають їх функціонування [12, с. 58], таке трактування є дещо обмеженим, тому що в управлінні грошових потоків приймають участь не тільки фінансові органи та інститути, а і держава, і домогосподарства, і підприємства. На нашу думку, з інституційної точки зору фінансова система – це сукупність фінансових інститутів, що сприяють мобілізації, розподілу та використанню фінансових ресурсів.

Ефективне інституційне забезпечення сприяє динамічному економічному розвитку. До інституційного забезпечення фінансової системи можна віднести: інститути (організації), нормативно-правові акти, кадрове забезпечення.

Під інституційно-правовим забезпеченням фінансової системи потрібно розуміти систему нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини між суб'єктами фінансового ринку. Інституційно-правове забезпечення поділяється на міжнародні та національні нормативно-правові акти.

Зокрема, в Україні нормативно-правове забезпечення фінансової системи в умовах інтеграції у світовий економічний простір слід формувати з урахуванням норм міжнародного права. До міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють функ-

ціонування фінансової системи, належать нормативно-правові акти загального характеру та спеціальні нормативно-правові акти, що регулюють лише фінансовий сектор. Міжнародними нормативно-правовими актами у сфері регулювання діяльності фінансової системи є директиви ЄС, такі як «Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом», «Меморандум про співпрацю з Міжнародним валютним фондом» тощо.

Для створення та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку країни, яка б забезпечила нарощування інноваційного потенціалу економіки, цілком відповідала реаліям та потребам трансформаційної економіки, потрібне сильне інституційно-організаційне забезпечення фінансової системи, інститути, що забезпечують нормальну роботу ринкових механізмів.

Ефективна кадрова політика забезпечує якісне функціонування фінансової системи, що є важливим елементом інституційно-кадрового забезпечення фінансової системи.

Інституційний підхід передбачає розгляд економіки не як статичної системи, а як системи, що постійно трансформується. Особливістю країн з перехідною економікою на сучасному етапі розвитку є постійне проходження інституційних змін системи управління державними фінансами, що направлені на посилення її дієвості та адаптації до сучасних тен-

Таблиця 2

Склад інституційного забезпечення фінансової системи

Елемент інституційного забезпечення	Економічний зміст	Вид інституційного забезпечення
Інституційно-правове забезпечення	Система нормативно-правових актів, що регулюють взаємовідносини суб'єктів фінансової системи	Міжнародні та національні нормативно-правові акти
Інституційно-організаційне забезпечення	Система інститутів (організацій), які здійснюють інституційно-організаційне забезпечення фінансової системи	Базові інститути, інститути інфраструктури, інститути регулювання
Інституційно-кадрове забезпечення	Специфічна, повторювана діяльність, яку здійснюють при підготовці кадрів для функціонування фінансової системи	Спеціалізовані навчальні заклади, інститути підвищення кваліфікації, конференції, круглі столи, семінари

Джерело: побудовано за [13, с. 304]

Таблиця 3

Модернізація фінансових інститутів України

Підстава	Назва фінансового інституту	Нова назва фінансового інституту
Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р. № 1085/2010	Міністерство економіки України	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України
Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р. № 1085/2010	Міністерство праці та соціальної політики України	Міністерство соціальної політики України, Державна інспекція України з питань праці
Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р. № 1085/2010	Державне казначейство України	Державна казначейська служба України
Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р. № 1085/2010	Головне контрольно-ревізійне управління України	Державна фінансова інспекція України
Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 р. № 1085/2010	Державна податкова адміністрація України	Державна податкова служба України
Указ Президента України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» від 23.11.2011 р. № 1070/2011	Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг
Указ Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11.2011 р. № 1063/2011	Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
Указ Президент України «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» від 24.12.2012 р. № 726/2012	Державна митна служба України Державна податкова служба України	Міністерство доходів і зборів України, Державна фіскальна служба України

денції розвитку світової економіки. На сучасному етапі економічного розвитку національні фінансові системи є частиною єдиної інтегрованої фінансової системи, що, у свою чергу, має свої переваги та недоліки. Необхідно констатувати, що фінансова глобалізація є динамічним процесом, який супроводжується дерегуляцією, лібералізацією ринків та значними інституційними змінами. Інститути фінансової політики при цьому є результатом інтеграційного розвитку фінансової системи. Інститути можуть формуватися як під дією цілеспрямованого впливу суспільства, так і внаслідок самоорганізації. Важливим є встановлення оптимальної структури фінансової системи, яка б урахувала взаємодію державного регулювання економічних процесів та відповідних механізмів саморегулювання [14, с. 24].

Завдяки інституційному підходу розширюються напрями реформування й розвитку фінансової системи через взаємодію відповідних інститутів. Проте розвиток та трансформації в економіці спричиняють: сегментацію фінансового ринку, що сприяє створенню механізмів та інструментів управління фінансовими й комерційними ризиками; стрімке збільшення кількості фінансових та інвестиційних інститутів, фінансових інструментів й обсягу операцій на фінансовому ринку, передусім на ринку боргових зобов'язань; значну невідповідність інституційної структури регулювання фінансових інститутів рівню їх розвитку, що зумовлює необхідність модернізації фінансових інститутів [15, с. 26].

Таким чином, протягом останніх років процес модернізації фінансових інститутів України набуває особливої ролі, що сприяє більш ефективному розподілу функцій регулювання економікою країни.

Держава, як координаційний центр, має бути центральним суб'єктом процесу модернізації фінансових та економічних інститутів для забезпечення інституційних умов стійкого довгострокового економічного зростання. Для побудови ефективної економіки необхідно впроваджувати системні фінансові інновації, а модернізацію фінансових інститутів варто розглядати як фактор активізації цих процесів.

Висновки. У результаті узагальнення підходів до визначення поняття «фінансова система», можна виділити три основні підходи: економічний – сукупність економічних відносин між інституційними секторами економіки, структурний – сукупність складових компонентів економічного середовища,

ринковий – сукупність економічних відносин і інститутів на фінансовому ринку. Розглянувши більш детально фінансову систему за структурою, варто приділити увагу інституційному підходу до побудови фінансової системи. Слід зазначити, що інституційне забезпечення відіграє вагомий роль у розвитку фінансової системи країни. Існує необхідність удосконалення процесу модернізації фінансових інститутів та посилення впливу інституційної складової фінансової системи на економічний розвиток України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Венгер В.В. Фінанси : [навч. посіб.] / В.В. Венгер. – К : Центр учбової літератури, 2009. – 432 с.
2. Романенко О.Р. Фінанси : [підручник] / О.Р. Романенко ; 4-те вид. – К : Центр учбової літератури, 2009. – 312 с.
3. Карпінський Б.А. Фінансова система : [навч. посіб.] / Б.А. Карпінський, О.В. Герасименко ; 2-ге вид. – Львів : Магнолія Плус, 2006. – 272 с.
4. Миргородська Л.О. Фінансові системи зарубіжних країн : [навч. посіб.] / Л.О. Миргородська. – К : Центр учбової літератури, 2008. – 320 с.
5. Шитко О.П. Фінансова система: підходи до визначення та кількісної оцінки / О.П. Шитко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4. – С. 66–73.
6. Олійник О.О. Економічна сутність фінансової системи з погляду вітчизняної та західної науки / О.О. Олійник // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції – 2013. – № 4. – С. 41–46.
7. Goldsmith R. Financial Structure and Development. New Haven: Yale University Press, 1969.
8. Боди З. Фінанси : [учеб. пособ.] / З. Боди, Р.К. Мертон. – М. : Вільямс, 2007. – 592 с.
9. Комплексна Програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/kompleksna_programa_rozvytku_finansovogo_sektoru_do_2020_18062015_0.pdf.
10. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 3. / Відп. ред С.В. Мочерний. – К. : Академія, 2000. – 864 с.
11. Леоненко П. Теорія фінансів : [навч. посіб.] / П.М. Леоненко, П.Л. Юхименко, А.А. Ільєнко [та ін.] ; за заг. ред. О.Д. Василюка. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 480 с.
12. Теорія фінансів : [підручник] / За ред. проф. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
13. Волосович С.В. Страхування ризиків кредитної сфери : [монографія] / С.В. Волосович. – К. : КНТЕУ, 2013. – 388 с.
14. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : [монографія] / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва [та ін.] ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с.
15. Базилевич В.Д. Інституційний компонент модернізації фінансових інститутів / В.Д. Базилевич, В.Л. Осецький // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 19–30.